

ANAFORA Z POHĽADU TIL-KY

František GAHÉR

0. Úvod

Keď som svojho času napísal článok o anafore a pojmových postojoch, uviedol som v ňom aj motiváciu a ciele. Motiváciou bol fakt, že hoci jav anafory (odkazovania v texte) sa na jednej strane z hľadiska porozumenia textu bežným užívateľom považuje za niečo triválne, predsa päť známych druhov vysvetlenia javu anafory, ktoré pojem významu na rozdiel od pojmu vyplývania považovali za základný sémantický pojem, zlyhávalo v prípade propozičných (vo všeobecnosti pojmových) postojov. Inými slovami, existoval nevyriešený problém či oblasť problémov. Cieľom bolo navrhnúť teóriu anafory, ktorá by využila explanačný potenciál transparentnej intenzionálnej logiky (TIL-ky), ktorej pôvodcom je Pavel Tichý, pretože na jej pôde nebola dovtedy vytvorená ucelená teória anafory a bol som presvedčený, že jej potenciál by mohol prekonať práve bariéru propozičných postojov, pretože táto problematika bola v nej nielen relatívne dobre rozpracovaná (pozri [1], [2], [3], [9], [13]), ale sa dokázala vyrovnáť so všetkými s týmto súvisiacimi známymi problémami.

V článku [7] publikovanom po slovensky som navrhol teóriu anafory a v anglickej verzii [8] som niektoré veci upresnil a opravil niektoré chyby pôvodného návrhu. V článku *TIL a anafora* [14] M. Zouhar polemizuje s mojou analýzou a vytýka mi, že vlastne navrhujem „dve nezlučiteľné koncepcie, ktoré treba oddeliť a zbaviť sa tej, ktorá nedokáže úspešne riešiť jednotlivé prípady“ (s. 437). Chcem zdôrazniť, že vítam – hoci aj polemickejšie ladenú – diskusiu o anafore. Po prvé preto, že súťaž argumentov, podporených čo najširšou paletou príkladov, preveruje hypotézy a teórie. Po druhé preto, že problém anafory nepovažujem za uspokojivo doriešený – veď svoj článok som zakončil príkladom, ktorého riešenie som neponúkol, lebo som ho vtedy nevedel, s dovetkom, že problematika anafory si vyžaduje ďalšie skúmanie.

Teraz sa pokúsím reagovať na Zouharove výhrady voči môjmu návrhu analýzy anafory ako sémantického javu. Čitateľa však musím upozorniť na to, že moje vysvetlenia nebudú úplne samonosné, pretože nemôžem zopakovať všetko to, čo je dôležité a čo je uvedené napríklad v mojich článkoch o anafore. Napriek tomu sa vynasnažím, aby som poskytol prístupné, no nie príliš zjednodušujúce vysvetlenie aj tým, ktorí nečítali moje články a nie sú v TIL-ke doma.

1. Východiská mojej teórie

Ak chceme ponúknuť všeobecné riešenie problému anafory, tak nevystačíme s teóriou, ktorá je preverená len niektorými jednoduchými typmi príkladov. Skôr naopak, musíme sa vysporiadať s tými najkomplikovanejšími príkladmi, pri ktorých môžu

vstúpiť do „hry“ mnohé dodatočné faktory a celú problematiku môžu výrazne komplikovať. Stručne opíšem hlavné intervenujúce faktory v prípade anafory.

Po prvé, pri použití anafory v prípade pojmových postojov, kde vystupujú empirické výrazy, sa otvára otázka existenčnej presupozície – existencie stelesňovateľa, resp. vo všeobecnosti pri pojmových postojoch vystupuje otázka exemplifikácie. Napríklad hľadať môžeme aj lokalizáciu toho, o čom môžeme byť presvedčení, že jestvuje, ale v skutočnosti to tak nemusí vôbec byť. Tak je to v prípadoch, kde ide o miesto výskytu objektu, ktorý je určený ako stelesňovateľ individuovej roly. Napríklad vo vete

- (1) Walter Raleigh hľadal Eldorádo,

ktorú môžeme parafrázovať ako

- (2) Walter Raleigh hľadal miesto výskytu Eldoráda.

Tento problém intervenuje do javu anafory v nasledujúcej vete:

- (3) Walter Raleigh hľadal miesto výskytu Eldoráda a nenašiel **ho**.

Je zrejmé, že anaforu v poslednej vete nevedia extenzionalisti vysvetliť. Je to zrejme aj z nasledujúceho zret'azenia pravdivých viet:

- (4) Walter Raleigh hľadal Eldorádo. Eldorádo neexistuje. Walter Raleigh ho nemohol nájsť (nenašiel).

Po druhé, odkazovať pomocou zámen môžeme nielen na to, čo bežne pomenovávame vlastnými menami individuí, ale všeobecne na všetko, čo len môže byť významom výrazu. Môže to byť fregeovský zmysel či denotát výrazu, extenzionálna či intenzionálna entita, jednoduchá či zložená entita (vo všeobecnosti budeme zložené entity nazývať *konštrukcie*) a v neposlednom rade pre ten istý druh entít typovo špecifikovaný objekt.

Po tretie, keďže už pri iných postojoch, tobôž pri pojmových postojoch, vystupuje do popredia otázka supozície *de re/de dicto* výrazov, problém supozície výrazov hrá dôležitú úlohu aj pri všeobecnom vysvetlení javu anafory.

Oba posledné faktory intervenujú do javu anafory v prípade nasledujúcej vety:

- (5) $5 + 7 = 12$ a Mišo to vie,

v ktorej anaforický konektor *to* reprezentuje funkciu, ktorá priradí pozícii, ktorú v celkovej konštrukcii označuje slovo *to*, konštrukciu označenú predchádzajúcou zložkou konjunkcie. Keďže ide o matematický fakt, tak výraz pre túto konštrukciu je v supozícii *de dicto* a ide o explicitný postoj, pretože Mišovo vedenie sa týka spôsobu identifikácie matematickej pravdy. V opačnom prípade by sme museli pripustiť, že Mišo spolu s pravdou $5 + 7 = 12$ vie aj o všetkých ostatných matematických pravdách a že by bol vševedúci aj vzhľadom na všetky matematické a logické pravdy.

Som presvedčený, že som navrhol konzistentnú a **jednu** teóriu anafory, ktorá „úspešne“ vysvetľuje mnohé – napríklad hore uvedené – typy prípadov pre všetky uvedené okolnosti. Nepochybne nie je jediná možná. Otvorene povedané, váhal som medzi vysvetlením anafory ako premennej určitého typu a jej vysvetlením ako funkcie. Dôvodov bolo viacero. Prvý – rozdiel medzi funkciou a preteoretickým vysvetlením premennej sa stiera; obe sú priradeniami istého druhu. Druhým dôvodom bol fakt, že v slovenčine v prípade anafory nemusíme vo vetnej štruktúre mať uvedený žiadny odkazujúci výraz, takže vôbec chýba jazykové zachytenie. Ak ho doplníme, tak tam bude iba jeden výraz, ale premenná i funkcia by mali mať nezávislé pomenovanie. Na druhej strane by to nebolo po prvýkrát, čo by chýbalo jazykové zachytenie časti logickej štruktúry významu vety. Napokon sa mi zdalo presvedčivejšie chápať anaforu ako funkciu aj vzhľadom na to, že v prirodzenom jazyku máme zľahku funkcionálnych výrazov a výrazov pre argumenty, ale menej výrazov, ak vôbec nejaké máme, o ktorých by sme jednoznačne mohli tvrdiť, že sú menami premenných. Tento posledný argument však nemá väčšiu silu ako argument *per analogiam*. V neposlednom rade sa môžu ukázať dôvody, prečo by bol výklad anafory ako premennej vhodnejší.¹

2. Riešenie

Vráťme sa k príkladu (5). Je zrejmé, že ucelený zmysel má iba taká veta, ktorej významu nechýba zo sémantického hľadiska nič na to, aby sme mohli určiť pravdivostnú hodnotu ňou zachytenej propozície, pričom odhliadame od toho, že máme obmedzené kognitívne schopnosti a limitovaný čas na vykonávanie poznávacích procedúr. Pri empirických vetách môžu byť prakticky neprekonateľné prekážky na určenie ich pravdivostnej hodnoty², ale nemôžu to byť sémantické prekážky v tom zmysle, že by časť významu nebola sémanticky prístupnými procedúrami určená. Ak by vo vete chýbalo označenie niektorého podvýznamu, ktorý je nutný na skompletizovanie celého významu, zložený výraz nie je vetou, ktorá má ucelený zmysel. Inými slovami, význam vety má určovať pravdivostné podmienky a ten, kto mu rozumie, rozumie návodu na identifikáciu pravdivostnej hodnoty. Pri väčšine viet nám skompletizovanie významu z významov podvýrazov nerobí problém a zdá sa, že ho robíme akoby automaticky. Pri niektorých vetách, ktoré obsahujú ako podvýrazy slová z neproblematických viet, môže byť situácia zložitejšia.

Kvôli prístupnosti výkladu uvediem najprv príklad skôr analogický. Vezmime si vetu s pragmatickou premennou *ja*, ktorej meno v slovenčine dokonca často ani nevyslovujeme, ale keďže je to iba špecifikum niektorých jazykov, uvedieme aj meno tejto premennej:

¹ O taký sa usiluje M. Duží, ale zatiaľ nemám k dispozícii jej návrh.

² Presne vzaté, nie veta je pravdivá, ale propozícia ňou zachytená, pričom propozícia je konštruovaná konštrukciou, označenou vetou.

(6) Ja strihám vinohrad.

Ak nevieme, kto je autorom výroku, nemôžeme získať podľa nej návod na identifikáciu pravdivostnej hodnoty, ale nemôžeme povedať, že význam výroku nie je sémanticky určený – každý bežný užívateľ mu rozumie. Na určenie pravdivostnej hodnoty propozície identifikovanou konštrukciou označenou vetou (6) potrebujeme doplniť vstup – hodnotu premennej *ja*. Veta (6) však zato neoznačuje sémanticky neúplný zmysel – naopak, označuje konštrukciu, ktorá konštruuje „úplnú“ propozíciu ako funkcionálnu entitu. Neúplnosť sa týka argumentu funkcie – vstupu pragmaticky určenej hodnoty premennej *ja*. Bez určenia hodnoty argumentu ostáva neurčená i funkčná hodnota – pravdivostná hodnota. V TIL-ke hovoríme, že ide o *otvorenú* konštrukciu ([9], 7.1., [10], 72).

Veta

(7) Najmladší obyvateľ Slovenska je chlapec

je zrozumiteľná – vyjadruje sémanticky kompletný význam a každý bežný užívateľ slovenčiny dostal v nej návod na identifikáciu pravdivostnej hodnoty, ktorú určuje jej význam. Napriek tomu málokto vie vykonať túto procedúru, pretože jedna z podprocedúr – identifikácia najmladšieho obyvateľa Slovenska – je prakticky veľmi náročná. Ak by však existoval kontinuálne (v časových intervaloch pár sekúnd) aktualizovaný zoznam obyvateľov Slovenska podľa veku s presnosťou na sekundy, nemusel by to byť problém. Môžeme povedať, že zo strany sémantickej informácie je vo vete zachytené všetko potrebné na určenie pravdivostnej hodnoty. Inou otázkou je získanie potrebnej empirickej bázy poznatkov, ale to je empirický problém.

V prípade viet s anaforou je situácia zvláštna a okrem pragmatických či empirických aspektov vstupujú do hry špeciálne sémanticke aspekty kompletizácie výslednej procedúry identifikácie pravdivostnej hodnoty. Napríklad vo vete (5) rozumie bežný užívateľ všetkým jednotlivým podvýrazom a aj výrazu *to*, ale význam tohto *to* je sám takou procedúrou, ktorú musíme najprv vykonať, aby sme mali ten ucelený zmysel celého súvetia, ktorý je potrebný na identifikáciu pravdivostnej hodnoty. **Význam anaforického *to*** ako odkazu na význam určitého predchádzajúceho textu je **konštantný, nemenný** a každý bežný užívateľ mu rozumie. Aby však rozumel procedúre identifikácie pravdivostnej hodnoty, musí najprv vykonať tento odkaz a určiť jeho výsledok. Bez vykonania tejto procedúry nebude čitateľ textu (5) rozumieť tak, aby mohol identifikovať pravdivostnú hodnotu determinovanú významom vety. Na tejto operácii je oproti dvom predchádzajúcim príkladom zvláštne to, že je výsostne sémantická – vstup je zachytený v texte, ktorého kohéziu signalizuje. Samozrejme, na to, aby čitateľ rozumel významu ako celku, musí vedieť vykonať ešte iné procedúry – musí vedieť spočítať 5 a 7, porovnať výsledok spočítania s číslom 12, musí rozumieť výrazu *vie* – aplikovať ho na usporiadanú dvojicu {Mišo, 5 + 7 =

12} a musí vedieť konjunktívne spojiť dve hodnoty proпозиčných funkcií, ktoré sú určené konštrukciou [= [+ 5 7]12]³ a konštrukciou [V Mi [= [+ 5 7]12]].

Zvláštnosťou anaforickej procedúry nie je to, čo platí pre každú funkciu, že funkčná hodnota závisí od hodnoty vstupu. To, samozrejme, platí aj pre ňu, ale nijakým spôsobom ju neodlišuje od iných funkcií. Pravou zvláštnosťou anafory je to, že jej vstup nemá pre daný kohézny text, v ktorom sa anaforický výraz vyskytuje, pragmatickú ani empirickú povahu – súhrne povedané, nemá mimosémantickú povahu. Funkčná hodnota anaforickej funkcie je pre daný kohézny text jednoznačne určená významami iných podvýrazov tohto kohézneho textu.⁴ Význam anaforického výrazu ako funkcie nie je totožný s hodnotou tejto funkcie pre ten-ktorý vstup. Tu je asi vysvetlenie toho, prečo si Zouhar myslel, že navrhujem dve nezlučiteľné koncepcie. Preto ani **nemôže platiť** jeho zovšeobecnenie ([14], 440), že „*anaforický výraz vyjadruje tú istú konštrukciu ako výraz, ktorý je vzhľadom na daný anaforický výraz antecedentný*“.

Je to podobná chyba, ako tá, ktorej podľa hol Russell⁵ v prípade vysvetlenia významu pragmatických premenných: napríklad význam slova *toto* mal byť na jednej strane konštantný, na druhej podľa neho vždy závisel od kontextu, od inštancie použitia.

Výhodou TIL-ky nie je iba dôsledný funkcionálny výklad⁶ významov výrazov prirodzeného jazyka tak, ako ho začal budovať Frege a rozvinul najmä Church, ale doplnenie tohto výkladu o nový druh entít – o konštrukcie, ktoré sú principiálne zložené a vďaka ktorým TIL-ka prekračuje explanačnú silu fregeovsko-churchovskej sémantiky. Ukážkou je práve analýza významu vety (5), kde postoj nie je ani k hodnote funkcie identity pre argumenty 12,12, t. j. k pravdivostnej hodnote pravda, ani k samej funkcii identity, ale k celej zloženej konštrukcii [= [+ 5 7]12] (preto supozícia *de dicto*), kde funkcia identity je iba jednou zložkou. Preto hodnotou anaforickej funkcie nemôže byť pravdivostná hodnota pravda, ale celá konštrukcia. Význam anaforickej funkcie však v žiadnom prípade s touto konštrukciou nie je totožný.

Skúsime to zachytiť schématicky. Prvá schéma má zachytiť vzťah podvýrazov vety a ich významov pred vykonaním anaforického odkazu, druhá po jeho vykonaní.

³ Hranaté zátvorky v TIL-ke symbolizujú operáciu **vykonania** (bližšie o tom napríklad [13], 63; [7]).

⁴ Keby sme sa priklonili k explikácii anafory ako premennej (nie funkcie), vysvetlenie mohlo byť jednoduché: konštrukcia, ktorá ju obsahuje ako zložku, je *otvorenou* konštrukciou. Bolo by však treba dodať, že otvorená by bola iba určitá jej nadkonštrukcia, lebo celý kohézny text by označoval uzavretú konštrukciu, pričom oná nadkonštrukcia by bola jej podkonštrukciou.

⁵ „.... slovo ‚toto‘ je jedno slovo, ktoré má v učitom zmysle konštantný význam. Ak ho považujeme za píhe meno, nemôže mať v žiadnom zmysle konštantný význam, pretože meno znamená iba to, čo označuje, avšak designát slova ‚toto‘ sa neustále mení“ ([11], 134).

⁶ Tichý navyše dôsledne používa inštrument *logicky možný svet*.

Schéma 1:

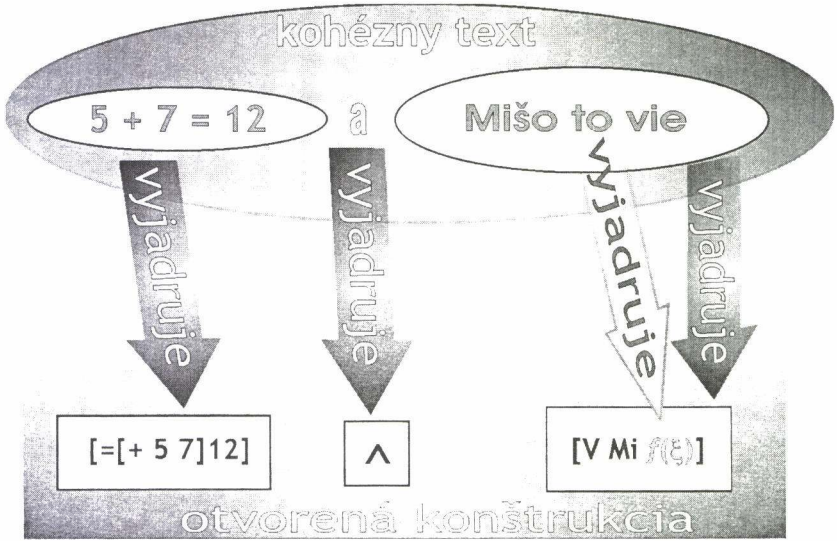
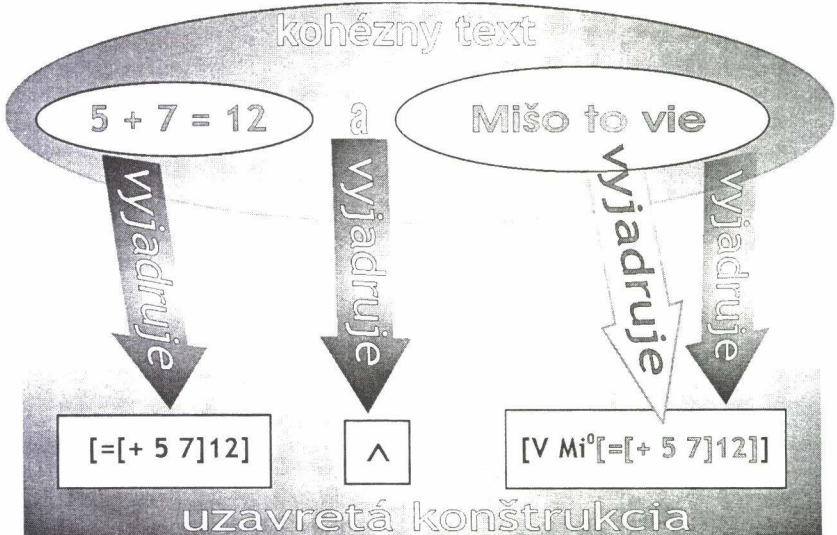

Schéma 2:

Týmto považujem všetky výhrady Zouhara voči mojej údajnej slabšej teórii anafory ([14], 437 a nasl.) za presvedčivo vyvrátené a nemusel by som sa k nim vyjadrovať jednotlivito, ale k niektorým sa predsa len vyjadrím.

Veta [„Walter Raleigh hľadal miesto výskytu Eldoráda a Walter Raleigh nenašiel miesto výskytu Eldoráda“] neznamená pre⁷ Gahéra to isté ako veta [„Walter Raleigh hľadal miesto výskytu Eldoráda a Walter Raleigh **ho** nenašiel“] ([14], 440).

Po prvé, spojenie *veta znamená*, ktoré použil Zouhar, nepatrí medzi odborné sémantické termíny, ktoré som v článku [7] použil, a on predtým jeho význam nijako špeciálne nespresnil, takže neviem, čo ním Zouhar presne myslí. Pokúsim sa o ústretovú interpretáciu na báze toho vysvetlenia, ktorého inštrumenty som si doteraz pripravil.

Veta (3*) na rozdiel od vety (3) neobsahuje anaforický výraz, ktorý obsahuje druhá, naproti tomu prvá obsahuje dvakrát to isté spojenie *miesto výskytu Eldoráda*, kým druhá iba raz. Inými slovami, okrem rovnakých podvýrazov obsahujú aj niektoré rozličné podvýrazy, ktoré označujú iné podkonštrukcie, a preto vety (3), (3*) neoznačujú tie isté konštrukcie. V tom sa ich významy zjavne a trvale nezhodujú.

Na ceste k identifikácii pravdivostnej hodnoty musíme vykonať podľa vety (3) na rozdiel od vety (3*) navyše jednu procedúru – priradiť funkčnú hodnotu výberovej funkcii. Potom, ako to vykonáme, dostaneme zhodou okolností tú istú konštrukciu („*medzikonštrukciu*“⁶), ako podľa vety (3*), a preto môžeme povedať, že obe pôvodne odlišné konštrukcie konštruujú ako konečný výsledok tú istú propozíčnú funkciu. Situácia je podobná tej, pri ktorej z dvoch odlišných východiskových kalkulácii dostaneme rovnakú medzikalkuláciu, a preto je pochopteľné, že aj výsledok oboch kalkulácii bude napokon ten istý. Nešpecifikované spojenie *veta znamená* tento rozdiel nevedelo evidovať.

Vysvetlenie omylu, na ktorom je založená výhrada, že anaforický výraz má vyjadrovať konštrukciu, ktorú vyjadruje aj antecedentný výraz ([14], 440), je zrejme z predchádzajúceho vyvetlenia: anaforický výraz nevyjadruje tú istú konštrukciu, ktorú vyjadruje antecedentný výraz, ale elementárnu procedúru, ktorej výsledkom (hodnotou) je táto konštrukcia. Odtiaľ je už ľahká cesta k vyvetleniu, prečo konštrukcia (vyjadrená napr. výrazom *miesto výskytu Eldoráda*), ktorú anaforická funkcia (**ho**) hľadá, nie je vo všeobecnosti totožná ani s touto konštrukciou anaforickej funkcie (⁶**ho**)⁸, ani s hodnotou funkcie, konštruovanou touto konštrukciou (hodnota funkcie nie je definovaná – Eldorádo neexistuje – nemá žiadnu časopriestorovú lokalizáciu) ([14], 441).

Na rozdiel od Zouhara nepoužívam sémanticky nešpecifikovaný termín *vz'ahuje sa na*, preto ani nebudem reagovať špeciálne na výhrady, ktoré sa na ňom

⁷ V sémantike neskúmame to, čo vety **pre niekoho** znamenajú, ale to, čo znamenajú objektívne, nezávisle od náhodne vybraných jednotlivých užívateľov; ak skúmame sémantické teórie, tak skôr hovoríme, čo **podľa** toho a toho skúmateľa znamenajú.

⁸ Horný index 0 pred výrazom symbolizuje trivializáciu – bližšie vysvetlenie pozri napríklad v [13], 63.

zakladajú. Čitateľovi môžem snáď iba povedať, že aj význam tohto výrazu môže byť konfúznym, a podľa toho, ako s ním pracuje Zouhar, sa zdá, že sa v ňom zamieňa pôvodná konštrukcia s jej výsledkom. Podotýkam, že výsledkom konštrukcie môže byť opäť konštrukcia, čo tiež môže pliesť. Na obranu Zouharovho stanoviska však treba povedať, že si jasne uvedomuje potrebu odlišnosti konštrukcie vyjadrenej anaforickým výrazom od konštrukcie vyjadrenej antecedentným výrazom – to je obsah jeho odporúčania c) v závere ([14], 445). Preto neakceptujem jeho výhradu ako výhradu k môjmu návrhu teórie anafory, ale akceptujem ju ako výhradu k možno menej ústretovému vysvetleniu a nedostatočnému zdôrazneniu rozdielu medzi konštrukciou s anaforickou funkciou ako zložkou a následnou medzikonštrukciou s hodnotou anaforickej funkcie ako zložkou.

Teraz sa vyjadrím k výhrade, že v rámci TIL-ky musí anaforický výraz vyjadrovať konštrukciu, ktorá bude konštruovať danú výberovú funkciu ([14], 442). Anaforický výraz som definoval typologicky ([7], 152 – 153) ako meno takej a takej funkcie. To je v súlade s TIL-kou – mnohé objekty sú typologicky priradeniami. Že sa k nej podľa TIL-ky vždy dostávame nejakou konštrukciou, to nie je vôbec v rozpore s mojimi definíciami. Najjednoduchšie to je prostredníctvom trivializácie – ktorá z objektu urobí konštrukciu. Je známy fakt, že jednu a tú istú funkciu môžeme konštruovať mnohými spôsobmi. Podotýkam, konštrukcie samotnej anaforickej funkcie by boli dôležité v prípade, ak by bol anaforický výraz použitý vo vete v supozícii *de dicto* a cieľom by bolo hovoriť o samej anafore ako entite, nie o hodnote funkcie, ako to je vždy vtedy, keď tento výraz používame ako odkaz na niečo iné. Ak hovoríme o funkcii, napríklad $\sin x$, a povieme o nej, že je to priradenie z reálnych čísel do reálnych čísel z intervalu $-1, 1$, tak sme ešte nevylúčili, že môže byť konštruovaná trivializáciou z jednoduchého objektu a že ju dobre reprezentuje graf sínusoidy alebo že môže byť konštruovaná zloženou konštrukciou ako pomer voči uhlu α protiaľhle strany k prepone pravouhlého trojuholníka. Z hľadiska vysvetlenia je druhá konštrukcia funkcie sínus prístupnejšia, prvá názornejšia.

Ak teda hovoríme o anafore ako entite, tak ju najprv musíme definovať typologicky. A práve to som urobil. V žiadnom prípade si nesmieme pliesť konštrukciu anaforickej funkcie, konštrukciu jej hodnoty a samu hodnotu. Posledné dve si Zouhar pletie a vytýka mi, že som neuviedol, že anaforická funkcia je konštruovaná konštrukciou, ktorá je označená výrazom. Dúfam, že pozorný čitateľ mi dá za pravdu, že ak som nez dôraznil čosi triviálne a sústredil som sa na veci netriviálne a problematické – a že to tak je, to dokazujú Zouharove omyly –, tak som aspoň niečo pre vysvetlenie anafory urobil. Áno, asi nikto nikdy nevykoná všetko to, čo urobiť môže, a je dobré, ak sa pokúšame nachádzať chyby v starších vysvetleniach iných autorov a aj vo svojich.

3. Zdanlivá anafora

Postoj Tichého k problematike anafory bol vcelku skeptický a upozornil, že anaforu niektorí skúmatelia hľadajú aj tam, kde nie je – ide napríklad o význam zvrtných

slovies typu *umývať sa*, ktoré oni navrhujú analyzovať ako zložený z dvoch podvýznamov – *Umývať*⁹ a *Seba*. Podobný postup navrhujem v prípade vzťahných dvojíc *niečo-(to)*, ktoré signalizujú kohéziu textu, ale nie sú ničím iným, ako prostriedkom na vyjadrenie všeobecnosti.¹⁰ Tak je to vo vete

(8) Keby Jacques Clousseau niečo vlastnil, strážil by to ako oko v hlave,

a preto ju nesmieme parafrázovať ako

(9) Keby Jacques Clousseau niečo vlastnil, strážil by niečo ako oko v hla-ve,

ktorej význam určite nie je totožný s významom predchádzajúcej vety a je vôbec otáznе, aký je jej zamýšľaný význam.

Ak miesto kontrafaktuálie (8) budeme analyzovať vetu

(9) Ak Jacques Clousseau niečo vlastní, stráži to ako oko v hlave,

tak logickú štruktúru tejto vety môžeme v PL vyjadriť nasledovne:

(9*) $(\forall x)(\forall l(a,x) \rightarrow S(a,x))$,

kde binárny predikát *Vl* je *vlastniť...*, binárny predikát *S* je *strážiť ako oko v hlave...* a individuová konštanta *a* je meno *Jacques Clousseau*. V tomto ani v podobných prípadoch teda žiadny problém s anaforou nevzniká. Preto identifikácia toho, či ide o jav anafory, alebo nie, nie je viazaná iba na použitie zámen na skracovanie textu. Príklad, ktorý uvádza Zouhar, to nakoniec sám potvrdzuje:

(10) Jacques Clousseau má zlaté hodinky a aj Hercules Poirot má jedny.

Podľa Zouhara by táto veta mala vyjadrovať to isté ako veta:

(11) Jacques Clousseau má zlaté hodinky a aj Hercules Poirot má zlaté hodinky,

Podľa Zouhara nejde o prípad anafory, ale vraj moja teória anafory sa dá na tento prípad úspešne aplikovať. Ja si myslím, že veta (10) nevyjadruje to isté ako veta (11), ale že to isté vyjadruje skôr nasledujúca veta:

(12) Jacques Clousseau má zlaté hodinky a aj Hercules Poirot má jedny zlaté hodinky,

čiže nešlo o žiadnu anaforu, ale o **zamlčanie** tej časti označenia predmetu, ktorá bola v predchádzajúcom texte uvedená. Aj preto si myslím – a pozorný čitateľ sa môže o tom presvedčiť v úvode state [7] –, že som nehovoril o nejakej pravej úlohe anafory ako len o nástroji na skracovanie textu, ako mi to vyčíta Zouhar ([14], 444).

⁹ Veľké písmená slov tu signalizujú, že hovoríme o významoch výrazov, nie o výrazoch.

¹⁰ Tento fakt si uvedomili už stoici ([6], 241 a nasl.), ale v modernej logike napriek tomu, že Frege ho opäť jednoznačne identifikoval ([4], 22 – 23), sa buď neeviduje, alebo sa význam spojenia *niečo-(to)* chybnе vysvetľuje ako obsahujúci existenčnú presupozíciu.

Jasne som hovoril o úlohe anafory v prípade koherencie a kohézie textu ([7], 130). Anafora signalizuje kohéziu textu, ale bez ústretovosti založenej na pragmatickom predpoklade očakávania kohézie textu by tento inštrument rovnako ako „z lenivosti použité zámená“ nemohol fungovať. Zouhar by mal pravdu v potrebe rozlišovať úlohy anafory v prvom rade (kohézia textu) a v druhom rade či ako podružnú alebo vedľajšiu záležitosť pri výskyte anafory (skracovanie textu) ([14], 444), ak by sa bežne vyskytovali prípady anafor, v ktorých by nešlo o skracovanie textu. Také zatiaľ nepoznám.

4. Záver

Rád pripomínam, že Zouhar uznáva, že som niečo v otázke anafory urobil. Oceňuje potenciál TIL-ky v tom, že sa dokáže vyrovnáť s typovou variabilitou hodnôt anafory ako výberovej funkcie ([14], 445). Priznám sa, s týmto problémom nebolo ľahké vyrovnáť sa, ale tu sa ukázala prednosť TIL-ky, pretože ponúka na tento účel komfortné explanačné prostredie.

Zouhar vytýka mnou navrhovanej výberovej funkcii pomernú „pasívnosť“ a uvádza príklady, kde by anaforická funkcia mala aktívne „vymodelovať“ svoju hodnotu z viacerých zložiek. Najprv chcem pripomenúť, že v mojich úvahách pri opise toho, čo „robí“ anaforická funkcia, nevychádza táto funkcia vôbec pasívne, pretože „prehľadáva“ a identifikuje textom označené podkonštrukcie a preveruje ich typologickú vhodnosť, pričom je citlivá na supozície výrazov a pod. Tieto úvahy sa, prísne vzaté, nemôžu týkať ani funkcie ako plochého, neštruktúrovaného priradenia, ani jej hodnoty (pokiaľ nie je konštrukciou), ale procedúry, konštrukcie, ktorá túto hodnotu konštruje.

Ako to je so Zouharovým príkladom variácie oslích viet?

(13) Keď John kúpil niekoľko oslov a Harry ich zaočkoval, *obaja* išli na pivo.

Zouhar hovorí, že „hodnotou výberovej funkcie by mala byť dvojprvková množina {John, Harry}, ktorú potrebujeme vytvoriť“ ([14], 445), pričom predtým povedal, že „anaforický výraz „obaja“ má zložený antecedent „John a Harry“, ktorý sa v predchádzajúcom texte nenachádza“ (*ibid.*). Najprv spresnenie: dvojprvková množina {John, Harry} je ako každá množina jednoduchý objekt, ktorý nemá zložky, hoci ako množina je jednoznačne určená svojimi prvkami. Intuíciu zloženosti nevieme v teórii množín nejako pohodlne zachytiť, a práve preto bola konštruovaná teória, ktorá pracuje s nemnožinovými zloženými objektmi *sui generis* – konštrukciami. Úvaha, že ak „výraz „John“ sa nachádza v jednej zložke konjunkcie, výraz „Harry“ zasa v druhej zložke“, tak tomu má zodpovedať zložený objekt, nie je podložená. Po prvé, ak by spomínané mená boli spojené konjunkciou, tak by to jednoducho bol zle utvorený výraz – konjunkcia má ako podvýrazy obsahovať mená, ktoré označujú konštrukcie propozícií alebo priamo mená pravdivostných hodnôt, nie mená indivíduí. Ak by mená indivíduí boli spojené menom názvotvornej funkcie, výsledkom by bolo zložené meno nejakého jednoduchého objektu (ak vôbec). Ešte stále máme na

základe uvedeného príkladu dôvod tvrdiť, že hodnotou výberovej funkcie je zložený objekt? Nie. Výsledok prvého kroku kompletizácie významu vety (13) po vykonaní anaforickej procedúry bude zachytený vetou:

- (14) Keď John kúpil niekoľko oslov a Harry ich zaočkoval, John išiel na pivo a Harry išiel na pivo.

Nezhoda v čísle slovesa je bežná pri anaforickej skraticovanej textu, takže jej spätná oprava nemôže byť nezvyčajným úkonom. O žiadnom zloženom objekte v úlohe hodnoty anaforickej funkcie nie je reč.

Zoberme si nový príklad vety:

- (15) Keď John kúpil niekoľko oslov a Harry ich zaočkoval, oni sa pohádali.

Výsledok prvého kroku kompletizácie významu vety (15) po vykonaní anaforickej procedúry bude zachytený vetou:

- (16) Keď John kúpil niekoľko oslov a Harry ich zaočkoval, John sa pohádal s Harrym.

Uvedené príklady nepotvrdzujú potrebu nejakého zvláštného „modelovania“ objektu anaforickej funkciou nad rámec toho, čo som už pôvodne opísal. Asi by to bolo aj v rozpore s intuíciou, že vykonanie anafory nesmie byť príliš komplikované, pretože ju bežne bez ťažkostí vykonávame. Moje vysvetlenie anafory však ráta ako s úplne prirodzenou možnosťou s tým, že hodnotou výberovej funkcie bude zložená entita – v tejto súvislosti bol podrobne rozoberaný príklad s postojom k matematickej konštrukcii.

Zouhar upozorňuje, že ak TIL-ka bude trvať na antikontextualizme, musí sa vzdať možnosti explikovať anaforu ako výberovú funkciu. Treba spresniť, na akom princípe antikontextualizmu si TIL-ka zakladá. Priame významy výrazov, ktoré sú z hľadiska logickej sémantiky plnohodnotné, nezávisia od významov iných podvýrazov a nezávisia od kontextu. Anaforickej výrazu rozumieme priamo ako odkazu, rovnako ako výrazu najmladší obyvateľ Slovenska. Aby sme mohli identifikovať pravdivostnú hodnotu, musíme v prvom prípade vykonať procedúru a určiť hodnotu výberovej funkcie, v druhom prípade musíme vykonať konštrukciu určenú empirickú procedúru, empirický test alebo nejako si zadovážiť výsledok empirickej procedúry (zoznam obyvateľov podľa veku a pod.). Takže v tomto ohľade „nehrozí“ žiadna potreba zmiernenia princípu antikontextualizmu.

Úplne na záver chcem poďakovať Zouharovi za ústretovú diskusiu o anafore, za prácu a úsilie, ktoré vložil do kritiky, za všetky dobre myslené pripomienky, ako aj za tie, o ktorých som sa snažil čitateľa presvedčiť, že nie sú oprávnené. Jeho námietky a otvorené hovorenie o úskaliach ďalšej možnej analýzy anafory v rámci TIL-ky vítam. Možno mi to pomohlo vysvetliť niektoré kritické miesta analýzy anafory lepšie ako v predchádzajúcich statiach. Tak sa celá diskusia stáva plodnou a zmysluplnou. Kiež by takýchto diskusií bolo čo najviac.

Katedra logiky a metodológie vied
Filozofická fakulta UK
Šafarikovo nám. č. 6
818 01 Bratislava
frantisek.gaher@rec.uniba.sk

LITERATÚRA

- [1] DUŽÍ, M. (2000): De re vs. de dicto. *Organon F VII*, č. 4, 365 – 378.
- [2] DUŽÍ, M. – MATERNA, P. (2000): Propositional Attitudes Revised. In: Childers, T. (ed.): *The Logica Yearbook 2000*. FILOSOFIA - ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ, Prague 2000.
- [3] DUŽÍ, M.: Homonymie, *de dicto/de re* a význam. *Organon F VIII*, č. 3, 235 – 251.
- [4] FREGE, G. (1964): *Begriffsschrift und andere Aufsätze*. G. Olms Verlagsbuchhandlung, Hindselheim.
- [5] FREGE, G. (1992): O zmysle a denotáte. *Filozofia* 47, č. 6, 349 – 363.
- [6] GAHÉR, F. (2000): *Stoická sémantika a logika z pohľadu intenzionálnej logiky*. Stimul, Bratislava.
- [7] GAHÉR, F. (2002): Anafora a pojmové postojie. In: Gáliková, S. (ed.): *Filozofia Ludwiga Wittgensteina*. Veda, Bratislava 2002, 130 – 155.
- [8] GAHÉR, F. (2003): Anaphora and Notional Attitudes. *Logica and Methodologica VII*. Univerzita Komenského, Bratislava 2003, 1 – 23.
- [9] MATERNA, P. (1998): *Concept and Objects*. Acta Philosophica Fennica. Vol. 63, Helsinki.
- [10] MATERNA, P. (2004): *Conceptual Systems*. Logos Verlag, Berlin.
- [11] RUSSELL, B. (1975): *Zkoumání o smyslu a pravdivosti*. Academia, Praha.
- [12] SOAMES, S. (1994): Attitudes and Anaphora. *Philosophical Perspectives* 8, *Issue on Logic and Language*, 1994, 251 – 272.
- [13] TICHÝ, P. (1988): *The Foundations of Frege's Logic*. Walter de Gruyter, Berlin – New York.
- [14] ZOUHAR, M. (2004): TIL a anafora. *Organon F XI*, č. 4, 437 – 446.